

Гулак Олена Василівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Гулак Елена Васильевна

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры административного и финансового права
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Gulac O. V.

*Ph.D. in Law, Associated Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ К ВОПРОСУ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УКРАИНЕ TO THE QUESTION OF LEGAL REGULATIONS PROVIDING OF ECOLOGICAL SAFETY IN UKRAINE

Анотація. У роботі здійснено аналіз вітчизняних основ правового регулювання забезпечення екологічної безпеки, відповідних принципів та пріоритетів у досліджуваній сфері, відображених у системі нормативно-правових актів; досліджено поняття «екологічна безпека» з наукової, правової та міжгалузевої точки зору; запропоновано власне визначення досліджуваної категорії.

Ключові слова: екологічна безпека, забезпечення екологічної безпеки, правове регулювання забезпечення екологічної безпеки, навколишнє природне середовище.

Аннотация. В работе проведен анализ отечественных основ правового регулирования обеспечения экологической безопасности, соответствующих принципов и приоритетов в исследуемой сфере, отраженных в системе нормативно-правовых актов; исследовано понятие «экологическая безопасность» с научной, правовой и межотраслевой точки зрения; предложено собственное определение исследуемой категории.

Ключевые слова: экологическая безопасность, обеспечение экологической безопасности, правовое регулирование обеспечения экологической безопасности, окружающая природная среда.

Summary. The work analyzes the national foundations of legal regulation of environmental safety, the relevant principles and priorities in the investigated area, recorded in the system of regulations; investigated the concept of «ecological security» as scientific, legal and intersectoral viewpoint; proposed own definition of the investigated categories.

Keywords: ecological safety, providing ecological safety, regulation of environmental safety, the environment.

Питання правового регулювання забезпечення екологічної безпеки нині отримали особливої актуальності та важливості. Слід зважити і на останні тенденції, що свідчать про значне занепокоєння питаннями ефективності забезпечення екологічної безпеки не лише на рівні науковців, громадських організацій, окремих зацікавлених інституцій, а на-

самперед, на найвищому державному рівні, що втілюється переважно у міждержавні, консолідовані, юридично-значущі рішення з формуванням відповідних фінансових фондів. Відтак, вирішення зазначеного питання лежить насамперед у площині правової регламентації екологічних вимог та нормативів.

Дослідженням окремих аспектів забезпечення екологічної безпеки займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці-правники, як: В.І. Андрейцев, О.С. Баб'як, Д.Н. Бахрах, В.Л. Бредіхіна, Ю.Л. Влащенко, А.П. Гетьман, І.В. Гиренко, А.П. Гетьман, В.А. Зуєв, В.М. Єрмоленко, Т.О. Коломосьць, А.В. Котелевець, В.В. Костицький, І.О. Краснова, В.І. Курило, О.П. Світличний, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга та ін.

Метою статті є аналіз вітчизняних основ правового регулювання забезпечення екологічної безпеки, принципів та пріоритетів у досліджуваній сфері.

Цілком погоджуємось з тим, що слід визнати, що в цілому досліджувана проблема здобула нині більш глибокого, ускладненого характеру, що обумовило і зміну та поглиблення її змісту, зовсім іншого, ніж це було раніше. Зміна змісту не могла не позначитися і на зміні вживаної термінології. Тому, замість поняття «навколишнє середовище» вчені дедалі частіше почали використовувати поняття «екологія», яке відображає сутність проблеми як найбільш повним чином, адже дане поняття включає в себе не лише «охорону навколишнього природного середовища», але і такий важливий компонент як «раціональне використання природних ресурсів», що в свою чергу передбачає дотримання законів природи і потенційних можливостей навколишнього природного середовища [1, с. 96].

Загальносвітовий електронний ресурс Вікіпедії (вільної енциклопедії) визначення екологічної безпеки пропонує через статичну та кінетичну категорії. Відтак, в першому варіанті, екологічна безпека — це такий стан та умови навколишнього природного середовища, при якому забезпечується екологічна рівновага та гарантується захист навколишнього середовища: біосфери, атмосфери, гідросфери, літосфери, космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей. В іншому — це сукупність дій, станів і процесів, що прямо або побічно не приводять до життєво важливих втрат (або погроз таких втрат), що наноситься природному середовищу, окремим людям і людству; комплекс станів, явищ і дій, що забезпечує екологічний баланс на Землі і в будь-яких її регіонах на рівні, до якого фізично, соціально-економічно, технологічно і політично готове (може без серйозних втрат адаптуватися) людство [2].

Нормотворець визначення екологічної безпеки подає у ст. 50 закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»: «Це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комп-

лексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів» [3].

Екологічна безпека являє собою соціоприродну та наукову реальність, є об'єктом дослідження різних наук (природничих, соціальних, юридичних та ін.), оскільки охоплює складний комплекс взаємозв'язків людини з навколишнім природним середовищем [4].

В науковій літературі визначення екологічної безпеки як правової категорії має різне тлумачення. На думку А.П. Гетьмана та М.В. Шульги, її сутність полягає в захисті людини і навколишнього природного середовища від шкідливого впливу; умовах збереження здоров'я людей і забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку; балансі розвитку екосистем; діяльності по захисту життєво важливих екологічних інтересів; в тому, що вона є складовою частиною міжнародної екологічної безпеки тощо [4].

Фундатор та дослідник Київської школи права екологічної безпеки В.І. Андрейцев виходить із наукових позицій, що право екологічної безпеки — це система правових норм та інших юридичних засобів, які спрямовані на створення умов для реалізації суб'єктивного права громадян на екологічну безпеку та захист його в разі порушення, регулювання відносин щодо здійснення екологічно небезпечної діяльності з метою запобігання погіршенню екологічної обстановки, виникненню небезпеки для природних систем і населення, а також здійснення у разі виникнення екологічної небезпеки системи заходів, спрямованих на ліквідацію небезпечних наслідків, визначення режиму використання екологічно небезпечних територій і об'єктів, встановлення особливого статусу осіб, потерпілих від негативних наслідків природної стихії чи техногенного впливу, досягнення режиму безпечного існування населення і стану довкілля на регіональному, національному і транскордонному рівнях [5, с. 8].

Виходячи із необхідності включення кінетичної, процесової складової до визначення поняття «екологічна безпека» та сприйняття цієї категорії насамперед через взаємодію людини з природою, на нашу думку, екологічна безпека — це такий стан та умови навколишнього природного середовища, при якому співіснування природи і людини не шкодить, а сприяє забезпеченню екологічної рівноваги, попереджає виникненню небезпек для здоров'я людей та гарантує захист навколишнього середовища.

Правові вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки різноманітні за своєю направленістю і містяться не тільки в екологічному законодавстві, але й в інших нормативно-правових приписах держави.

Порівнюючи особливості екологічної безпеки з іншими видами безпеки держави, що пов'язані з еколо-

гічною, можна сказати, що є певні площини перетину. Так, одним із головних чинників продовольчої безпеки є формування нормативно-правової бази, яка створює формально-інституційну основу розвитку економічних відносин щодо забезпечення продовольчої безпеки [6, с. 85].

З'явившись в українському законодавстві в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року категорія «екологічна безпека» свого закріплення набула в Конституції України [7]. Так, в ст. 16 йдеться про те, що забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави. Згідно ст. 50 Конституції, кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена. До того ж, наша держава ратифікувала Організацію конвенцію, чим перед світовою спільнотою та українським народом зобов'язалась надавати громадськості екологічну інформацію.

Однією з причин незадовільного стану навколишнього природного середовища є відсутність постійної об'єктивної інформації для громадян України про його забруднення, причини, про винуватців забруднень і вжиті заходи для поліпшення ситуації [8, с. 340]. Зокрема, стосовно некоректності та банальної неправдивості відповідної інформації щодо лісопорушень, зокрема, правової відповідальності за порушення правил пожежної безпеки в лісах України на офіційних сайтах державних органів неодноразово зазначалось нами у наукових працях [9;10].

Одночасно з розвитком науки та техніки, зокрема широким впровадженням нових методів супутникового спостереження за станом рослинного покриву, все більшого значення у розв'язанні проблеми охорони рослинного світу набуває підвищення рівня еколого-правової свідомості та культури суспільства. Перш за все це стосується населення та влади тих регіонів України, які перебувають на порозі екологічної кризи [11, с. 62].

Поряд з людиною, її життям і здоров'ям, честю й гідністю, недоторканністю безпека проголошується і визначається Основним Законом найвищою соціальною цінністю (ст. 3).

Відповідно до вищезазначених положень Основного закону були розроблені та схвалені: Основні напрямки державної політики України в галузі охорони

довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки [12]; Концепція (основи державної політики) національної безпеки України [13] та Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року [14].

Стаття 6 Закону України «Про основи національної безпеки України» до пріоритетів національних інтересів України з-поміж іншого відносить: гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина (в тому числі і екологічних); забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів; інтеграцію України в європейський політичний, економічний та правовий простір. Стаття 3 цього ж закону до об'єктів національної безпеки відносить у тому числі і навколишнє природне середовище та природні ресурси.

Загальні положення у сфері екологічної безпеки закріплені окремими розділом Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» під назвою: «Заходи щодо забезпечення екологічної безпеки», в якому статтею 50 дуже лаконічно подано визначення категорії «екологічна безпека», а статтями 51–59 — вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки при різних видах діяльності.

У поресурсовому законодавстві окремо вирізняються принципи, що забезпечують пріоритет екологічних вимог перед іншими. До них належать: пріоритетність вимог екологічної безпеки; обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів; гарантування екологічно безпечного середовища для життя та здоров'я людей. Відмінною рисою цих принципів від інших є забезпечення підтримання екологічної рівноваги на території України [4].

Забезпечення екологічної безпеки знаходить своє правове закріплення в нормативних актах, які регулюють окремі види господарської діяльності або використання та охорону природних ресурсів. Наприклад, Закон України «Про правовий режим території, яка зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 року [15] встановлює вимоги щодо екологічної безпеки в межах територій і зон, на яких запроваджено режим надзвичайних екологічних ситуацій. Проект Закону про обов'язкове страхування відповідальності суб'єктів господарювання, діяльність яких становить підвищену екологічну небезпеку, передбачає нормативне закріплення додаткових гарантій, спрямованих на упередження та відшкодування негативних наслідків, які можуть настати в результаті антропогенної діяльності окремих суб'єктів господарювання, а відтак

є надзвичайно важливим та актуальним, проте вже більш ніж півроку не розглядається в стінах Верховної Ради України [16].

Значення екологічної складової в політиці ЄС постійно зростає. Спостерігається чітка тенденція до інтеграції екологічної політики у розробку і проведення всіх інших політик ЄС [17, с. 20]. В контексті євроінтеграційних процесів, задля забезпечення екологічної безпеки, необхідним вбачається досягнення оптимального балансу між шкідливими для навколишнього середовища наслідками, що в будь-якому випадку виникають під впливом антропогенної діяльності, посиленої науково-технічним розвитком суспільства,

і потенційними можливостями природних ресурсів до самовідновлення.

Отже, здійснивши аналіз правових основ забезпечення екологічної безпеки в Україні, слід відзначити, що, принаймні, на принциповому, декларативному рівні дана категорія дістала чіткого відображення в основних нормативних актах. Разом з тим, сама практична площина, подальші негативні тенденції у вітчизняній галузі екології змушують стверджувати про необхідність подальшого удосконалення відповідної діяльності та прийняття давно авансованого Закону України «Про екологічну безпеку».

Література

1. Собовий О. М. Особливості змісту екологічної функції держави як необхідної складової забезпечення екорівноваги / О. М. Собовий // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право». — 2013. — Вип. 182, ч. 3. — С. 94–99.
2. Екологічна безпека // Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/page3>
4. Екологічне право України: підручник / За ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. — Х., 2005. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/getman_ekopu/part7/701.htm
5. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: Навчальний та науково-практичний посібник — К.: Знання-Прес, 2002. — 332 с.
6. Курило В. І. Адміністративні правочини у сільському господарстві України: сучасна парадигма: Монографія. — К.: Магістр — XXI сторіччя, 2007. — 312 с.
7. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
8. Білявський ГО. Основи екології: Підручник / Г. О. Білявський, Р. С. Фурдуй, І. Ю. Костіков. — 2-ге вид. — К.: Либідь, 2005. — 408 с.
9. Гулак О. В. Сучасний стан пожежної безпеки в лісах України: правовий аспект // Порівняльно-аналітичне право, 2015. — № 3: [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.pap.in.ua/3_2015/44.pdf
10. Гулак О. В. Щодо питання інформування громадськості про адміністративну відповідальність за порушення вимог пожежної безпеки в лісах України // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право». — 2015. — № 218. — Ч. 2. — С. 198–208.
11. Гиренко І. В. Основні етапи оцінки ефективності еколого-правового механізму у сфері охорони та використання рослинного світу / І. В. Гиренко // Підприємництво, господарство і право. — № 11. — 2013. — С. 60–63.
12. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80>
13. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80>
14. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>
15. Про правовий режим території, яка зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 27 лютого 1991 року № 791а. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>
16. Про обов'язкове страхування відповідальності суб'єктів господарювання, діяльність яких становить підвищену екологічну небезпеку: Проект Закону України від 9 липня 2015 р. № 2327а. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_1.js?ses=10009&num_s=2&num=&date1=&date2=&name_zp
17. Головка Л. О. Правове забезпечення Спільної Аграрної Політики в ЄС [Монографія] / Л. О. Головка. — К.: Видавничий центр НУБіП України. — 2014. — 408 с.